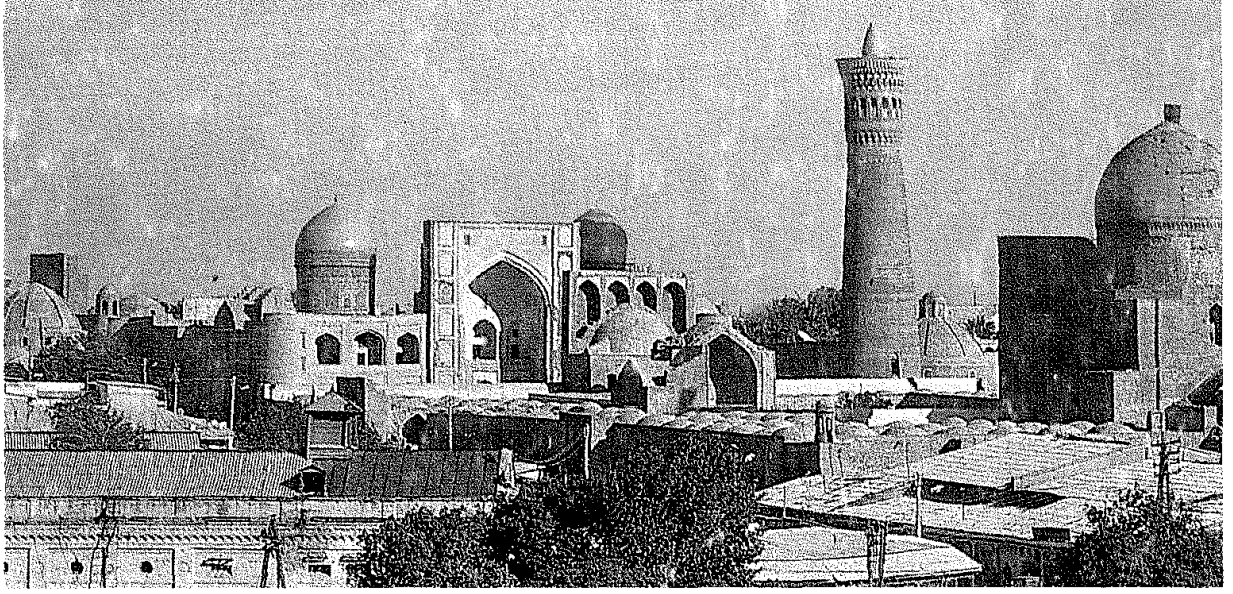

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
GEVHER NESİBE TIP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YAYIN NO: 22

BÜYÜK TÜRK - İSLÂM BİLGİNİ

B U H Â R İ

(811- 869)

-ULUSLARARASI SEMPOZYUM-

18-20 HAZİRAN 1987

Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? / Âyet

Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin.

BUHÂRİ

Buhâri Kongresi Tebliğleri

18-20 Haziran 1987

KAYSERİ

EDİTÖR

Prof.Dr. Ahmet Hulûsi KÖKER

(Tebliğin dil ve bilimsel sorumlulukları konuşmacılara aittir)

Her Hakkı Saklıdır

ISBN: 975-8013-14-9

Dizgi-Baskı
Erciyes Üniversitesi Matbaası
KAYSERİ - 1996

BUHÂRÎ'NİN İMAN ANLAYIŞI

Prof. Dr. Emrullah YÜKSEL*

İmâm el-Buhârî (ö: 256/870), "Sahih"ine vahiy ile ilgili bir mükaddime yaptıktan sonra ilk babını "İman" konusuyla başlatmaktadır. Çünkü mükellefe ilk vacip olan şey imandır. O her şeyin en efdali ve şereflişidir. Dinin emir ve nehiyleri, iman temeli üzerine bina edilmektedir. Mü'minin her iki dünyada da kurtuluşu onunla mümkün olmaktadır⁽¹⁾.

İMAN KAVRAMI:

İman lügatte tasdik manasına gelir⁽²⁾. Bir adamı söylediği söze tasdik eylemek demektir ki Türkçemizde inanmak tabiri ile ifade olunur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in şu ayeti buna delâlet etmektedir: "Fakat biz gerçek söylesek de sen bize inacak değilsin" (XII/17). Aynı şekilde bu ayeti kerime de imanın kalb ile tasdik olduğunu göstermektedir: "Çöl arapları iman ettik, dediler. De ki: İman etmediniz. Belki "Müslüman olduk" deyin. İman kalblerinize henüz girmedir."(XLXI/14).

İmân, emn ve emân kökünden if'âl babından olup, hemze müteaddi manasına olduğunda emân vermek, emin kılmak demektir. Hemze sayruret manasına kullanıldığında emin olma, inanmak ve güvenmek anlamına gelir⁽³⁾.

Dinî örfte iman, Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.V)'i, Allah tarafından getirdiği kesin olarak bilinen her şeyde tasdik etmektir⁽⁴⁾. Kim, şek ve şüpheden

* Atatürk Üniv. İlahiyat Fakültesi

1. Bedrüddin el-'Aynî, Umdetu'l-Kârî Şerhi Sahihî'l-Buhârî, Beyrut, ts, c.1, s. 101, el-Kirmânî, el-Buhârî Bişerhi'l-Kirmânî, Beyrut, 1401/1981, c.I, s.69.

2. İbn Manzûr el-İfrikî, Lisânu'l-Arab, Beyrut, 1388/1968, c.13, s.23; Asım Efendi, Kamus Tercümesi, İstanbul, 1305 h., c.IV, s. 549; el-Bâkılânî, Kıtâbu't-Temhîd, Beyrut, 1957, s. 346; İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî, Kitâbu'l-İrşâd, Mısır, 1950, s. 397; er-Râğib el-İsfahânî, el-Müfredât, Beyrut, ts., s. 26; Seyfuddin el-Âmidî, Gâyetu'l-Merâm fi'lmi'l-Kelâm, Kahire, 1391/1971, s. 309; S.Şerif el-Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, İstanbul, 1239 h., c.II, s. 593; Sa'düddin et-Taftâzânî, Şerhu'l-Makâsıd, İstanbul, 1277 h., c.II, s.181; Bedrüddin el 'Aynî, 'umdetu'l-Kârî Şerhî Sahihî'l-Buhârî, Beyrut, c.1, s.102; el-Kastalânî, İrşâdu's-Sârî, Bulak,1304 h.,c.1, s.92; Ebu'l-Bekâ; Kitâbu'l-Külliyât, Bulak, 1281 h. s. 85-86; et-Tehânevî, Keşşâfu Istilâhâtî'l-Fünûn, Ofset, İstanbul, 1984, c.I, s.94.

3. Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İkinci baskı, İstanbul, 1960, c.I, s.177.

4. S.Ş.el-Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, c.II, s. 593; Şihâbuddin b. Bahâiddin el-Mercânî, K. el-Hikmeti'l-Bâliğatî'l-Ceniyye fi Şerhi'l-'Akâidi'l-Hanefiyye, Kazan, 1356 h., s.69; Abdüsselâm b.İbrahim el-Lekânî, Şerhu Cevhereti't-Tevhid, Mısır, 1375/1955, s. 52.

uzak olarak bu sıfatı taşırsa, o mü'mindir, müslümandır⁽⁵⁾. İmanın zıddı küfürdür⁽⁶⁾.

Ehl-i Kible, imanın dini örf itibariyle adlandırılmasında çeşitli görüşlere sahiptirler⁽⁷⁾.

1. Grup, imanın yalnızca kalbin fiili olduğunu kabul etmektedir. Bunlar da iki ayrı görüştedirler:

a) Muhakkiklerin mezhebidir. Bu görüşte olanlar, İmâm el-Eş'arî (ölm. 324/936), Kâdı 'Abdu'l-Cebbâr (ölm. 415/1025), Üstâd Ebû İshâk el-İsferâyini (ölm. 418/1027), el-Huseyn b. el-Fadik el-Becelî gibi imamların çoğu ve başkalarıdır. Bunlara göre iman, yalnız kalb ile tasdikten ibarettir. Yani Rasûlullah'ın getirmiş olduğu katiyetle bilinen her şeyi kesin kes mutlak surette tasdik etmektir. Bu tasdik, ister delil ile, ister delilsiz olsun birdir. Onlar, yalnız kalbin tasdiki olduğunu ileri sürerken bu konuda âza ile amelin imandan sayılmadığına işaret etmekte, katiyetle kaydıyla da Rasûlullah tarafından getirildiği kesinlikle bilinmeyen şeyleri çıkarmayı kasdetmektedirler. Kesin kes tasdik etmek ifadesiyle, zanna dayalı tasdikın imanın meydana gelmesinde yeterli olmadığını belirtmek için kullanmışlardır. Mutlak tabirine yer vermeleri de mukallidin itikâdının dışarda olacağı vehmini ortadan kaldırmak içindir. Çünkü çoğunluğuna göre, mukallidin imanı sahihtir.

b) İmanın sadece kalb ile Allah'ı bilmekten ibaret olduğunu söyleyenlerin mezhebidir. Bu görüş sahiplerine göre, dil ile ikrâr, imanın rüknü de değildir, şartı da değildir. Şöyle ki bir kimse, Allah'ı kalbiyle bilip de, lisanıyla inkâr etse, dil ile inkâr etmeden önce ölse o kimse kâmil mü'mindir. Bu görüş, Cehm, b. Safvan (ölm. 128/745)'ındır.

2. Grup, İmanın sadece lisan ile amel olduğunu kabul etmektedir. Bunlar da aralarında iki kısma ayrılmaktadır,

a) İmânın, yalnızca lisan ile ikrârdan ibaret olduğunu, fakat onun iman olması şartını, kalbte marifetin meydana gelmesine dayandırır. Marifet ise, lisanî ikrârın iman olması için şarttır. Çünkü bu marifet, imanın adlandırılmasına dahildir. Bu görüş, Gaylân b. Müslim ed-Dımişkî ile el-Fadik er-Rakkâşî (ölm. 200/815) ye aittir.

b) İmanın yalnız lisan ile ikrâr olduğunu kabul eden el-Kerrâmiyenin görüşüdür. Böylece bunlar, münafıkın zahiren mü'min, gizliden kâfir olduğunu ileri sürmüş olmaktadır. Şu halde böyle bir kişi için dünyada mü'min hükmü, ahirette kâfir hükmü sabit olur.

3. Grup, imanın kalbin ameliyle beraber lisan ile ikrarın beraber olduğu görüşündedir. Bunlar da aralarında farklı görüşler beyan etmişlerdir:

5. İbn Manzur el-İfrikî, Lisânu'l-'Arab, c.13, s. 23.

6. Aynı eser, s. 21.

7. el-'Aynî, 'Umdetu'l-Kârî, c.I, s.102 vd.

a) Ebû Hanife (ölm.150/767), fakihlerin umûmu ile bazı kelâmcıların mezhebidir. Bunlara göre iman, dil ile ikrâr, kalb ile marifettir. Tabii buradaki kalb ile marifetten murad, kesin itikâttir.

b) Bişr el-Merîsî (ölm. 218/833) ile Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin görüşüdür. Bunlar imanın, kalb ve dil ile beraber tasdik olduğunu kabul ederler.

c) İmanın, dil ile ikrâr, kalb ile ihlâstan ibaret bulunduğunu söyleyenlerin görüşüdür.

Bu grupta olanlar, başka bir cihetten de aralarında farklı görüşler beyan etmişlerdir. Onlardan bir kısmı, lisân ile ikrâr, ahkâmın icrası konusunda, imanın şartıdır, demişlerdir. Bu sebepten, Resûlullah'ı Allah katından getirdikleri hususunda, dili ile ikrâr etmediği halde tasdik eden kimse kendi ve Allah indinde mü'mindir. Ebû Hanife bu kanaattedir. İki rivayetten esah olanına göre, Eş'arî de bu görüşte olduğu gibi Ebû Mansûr el-Maturîdî'nin kanaati de böyledir. Bu gruptan diğer bir kısmı da lisân ile ikrârın, imânın rûknü olduğunu, yalnız tasdik gibi aslî değil de zâid bir rûkûn olduğunu söylemişlerdir. İşte bu yüzden ikrâh (cebr) ve acz halinde, dil ile ikrâr muaf olmaktadır. Fahu'l-İslâm el-Pezdevî (ölm. 483/1090), dil ile ikrârın zâid bir rûkûn olduğu görüşü, fakihlerin mezhebi; onun ahkâmının icrası için şart olduğu görüşü de kelâmcıların mezhebidir, demektedir.

4. Grup, imanı, dil ile ikrâr, kalb ile tasdik ve azalar ile amelden ibaret olduğunu kabul etmektedir. Bu fikri benimseyenler, İmam Mâlik (ölm. 179/795), İmam eş-Şâfi'î (ölm. 204/819), İ. Ahmed b.Hanbel (ölm. 241/855), el-Evzâ'i (ölm. 157/774), Mu'tezile, Haricîler ve Zeydiyyedir.

A- Hadis Ashabı için üç ayrı görüş vardır:

a) Marifetin kâmil iman olduğu görüşüdür ki bu asıldır. Bundan sonra her taat tek başına imandır. Bunlar, kalbin inkârının küfür olduğunu, sonra da o küfürden sonra her günahın tek başına küfür olduğunu ileri sürmektedirler. Yine bunlar, marifet ve ikrâr bulunmadıkça taatlerden hiçbir şeyi iman saymazlar. İnkâr mevcut olmadıkça günahlardan hiçbir şeyi de küfür kabul etmezler. Çünkü taatlerin aslı imandır. Günahların aslı da küfürdür. Asıl olmadan fer' meydana gelmez. Bu görüş, Abdullah b. Saîd (İbn Kullâb ölm. 240/854)'in görüşüdür.

b) İman, farzlarıyla, nafîleleriyle bütün taatler için isimdir. Bunlar tümüyle tek imandır. Bir kimse, farzlardan bir şey terk etse, muhakkak imanı eksilir, nafîlelerden terk etse imanı eksilmez.

c) İmân, nafîleler için değil, farzlar için bir isimdir.

B- Mutezilîler de aralarında farklılık gösterirler:

a) Vasıl b. Atâ (ölm. 131/748), Ebu'l-Huzeyl (ölm. 235/849) ve Kâdı Abdu'l-Cebbâr'a göre iman, her türlü taat fiilinden ibarettir. Bu taatler, ister vacip, ister mendup, isterse itikatlar, sözler ve fiiler konusunda olsun birdir.

b) Ebu 'Ali el-Cübbâî (ölm. 303/915) ve Ebu Hâşim (ölm. 321/933)'e göre, iman, nafîleler dışında sadece vacip fiillerden ibarettir.

c) en-Nazzâm (ölm. 231/845)'a göre iman, ceza va'dinin bulunduğu her şeyden sakınmaktan ibarettir. Bunun taraftan olan bir kimseye göre gerek bizim katımızda, gerekse Allah katında mü'min olmanın şartı, bütün büyük günahlardan sakınmaktır.

C- Haricîler ise, Allah'a imanın, Allah'ı ve Allah'ın koyduğu aklî ve naklî her delili bilmeyi, Allah'ın emr ettiği ve nehyettiği büyük ve küçük her şeyde Allah'a itaatı ihtiva etmekte olduğunu kabul ederler. Onlara göre bu sayılan şeylerin tümü imandır.

Haricîlerin mezhebi, Mu'tezilenin mezhebine her ikisinin mezhebi de Selef'in mezhebine yaklaşmaktadır.

Hadisciler (Ehl-i eser), imanın şu üç unsurdan meydana geldiğini kabul ederler: Kalb ile tasdik, dil ile ikrâr, azâlar ile ameldir.

Ancak bu mezhepler arasında bir fark vardır. O da şudur: Mu'tezileye göre, fiillerden veya sözlerden hangisinden olursa olsun taatlerden bir şeyi terk eden kimse imandan çıkar. Böyle bir kimse küfre de girmez, ancak ikisi arasında bir durumda kalır ki ona "menzile beynel-menzileteyn" denir. Haricîlere göre ise böyle bir kimse, küfre girer. Çünkü onlar, taatlerden herhangi birini terk etmenin küfür olduğunu kabul ederler. Selef ise, böyle bir kimsenin imandan çıkmayacağı kanaatindedir. Şeyh Ebu İslâk eş-Şirâzî (ölm. 476/1084), bunun itizâl konusunda çıkan ilk mesele olduğunu kaydeder.

İmam eş-Şâfiî'den nakledildiğine göre, o şöyle demiştir: "İman, tasdik, ikrâr ve ameldir. Yalnız birinciyi ihlâl eden, münafık; ikinciyi ihlâl eden kâfir; üçüncüyü ihlâl eden fasıktır. Fâsik ise cehennemde ebedi olarak kalmaz, (cezasından) sonra Cennete girer."⁽⁸⁾

D- Buhârî'ye göre imanın tanımı, imanın artması ve eksilmesi:

Buhârî, iman, "söz(kavl) ve fiildir, artar ve eksilir"⁽⁹⁾ diye tarif etmektedir. Bu tarifte iki husus dikkatimizi çekmektedir. Biri söz ve fiil, diğeri artar ve eksilir yönüdür.

Birinci husustaki sözden maksat, lisân ile kelime-i şehâdet getirmektir. Fiil lafzı itikât ve ibâdetleri içine aldığı için azaların fiilinden daha geneldir. Böylece kalbin fiilini de ihtiva etmektedir⁽¹⁰⁾.

İkinci husus, imanın artması ve eksilmesidir. Böylece Buhârî, imanın ziyâde ve noksan kabul edeceğini söylemektedir. Bu takdirde söz ve fiil amele dahildir.

8. A.g.e., b. 104.

9. İ.el-Buhârî, Sahihu'l-Buhârî, el-Matbaatu'l-Emiriyye, Mısır, 1313 h., c.I, s.10.

10. el-'Aynî, 'Umdetu'l-Kârî, c.I, s. 111; el-Kirmânî, el-Buhârî Bişerhi'l-Kirmânî, c.I, s.70; İbn Hacer el-'Askalânî, Fethu'l-Bârî, c.I, s. 51; el-Kastalânî, İrşâdu's-Sârî, c.I, s.85.

Tasdikin kendisi de artar ve eksilir. Yani kuvvet ve zayıflık veya icmâlî ve tafsilî veya inanılan şeylerin adedi itibariyle adetçe artar ve eksilir demektedir⁽¹¹⁾.

Buhârî, "Sahîh" inde yukardaki iman tarifini verdikten sonra, imanın artacağına dair Kur'ân-ı Kerim'den sekiz ayeti delil olarak getirir: "İmanlarını bir kat daha iman ile teyid için mü'minleri kalbine itminan veren o idi." (XLVIII/4); "Biz de onların hidâyetini artırmıştık." (XVIII/13); Hak Teâlâ, hidâyet bulanların hidâyetini artırır." (XIX/77); "Doğru yola iletilenlere gelince, Hak Teâlâ onların hidâyetini artırır, onlara (fenalıktan) sakınmanın (mükâfaatını) verir." (XLVII/17); "Mü'minlerin imanı artsın." (LXXIV/31); Mü'minlere gelince (bu sûre) onların imanlarını artırır" (IX/124); "...düşmanlarınız size hücum için toplandılar, onlardan korkmalısınız, dedikleri zaman bu haber Allah'a olan imanlarını bir kat daha artırdı da..." (III/173); "Bu hal onların iman ve teslimiyetlerini ancak artırmıştır." (XXXIII/22). Ondan sonra bu kanaatini açıklayıcı ve teyid edici olarak Ömer İbn Abdulaziz'in Adîy b. Adîyy'e yazdığı mektubu zikreder. O mektup mealen şöyledir: "Elbette imanın, farz olan amelleri, dini inançları, yasakları ve güzel amelleri (süneni) vardır. Kim onları tamamlarsa, imanını kemâle erdirmiş olur, kim de onları tamamlamazsa imanını kemâle erdirmiş olmaz. Eğer yaşarsam, onlarla amel etmeniz için size onları açıklayacağım. Eğer ölürsem, bu konuda vebalim yoktur."⁽¹²⁾.

Buhârî, imanın artacağına dair yukarıda zikredilen ayetler ve mektuptan başka yine bu artma konusunda Kur'ân-ı Kerim'de geçen Hz. İbrahim'in şu sözünü de delil olarak kaydetmektedir: "İbrahim, fakat kalbim iyice yatışsın! dedi" (II/260)⁽¹³⁾. Ayrıca Buhârî Mu'âz b. Cebel'in el-Esved b. Hilâl'e "Bizimle otur, biraz iman edelim" sözünü de imanın artacağını izah sadedinde getirmiştir. Şârihler, açıklamalarında, Mu'âz b. Cebel'in "biraz iman edelim" ifadesini imanın icabâtından olan hususları müzâkere edelim, artıralım, yani hayırdan, ahiret ahkâmından, dinî şeylerden bir süre bahsederek imanımızı ziyadeleştirelim şeklinde manalandırırlar. Zira bu ifadenin imanın aslına hamledilmesi mümkün değildir. Çünkü o anda Mu'âz, mü'min bulunuyordu. Şu halde bundan murâd imanın ziyadeleşmesidir⁽¹⁴⁾.

İmâm el-Buhârî, İbn Mes'ûd'un "Yakîn (Kesin bilgi)'in hepsi imandır" sözünü zikrederek "yâkin" in imanın aslı olan tasdikten ibaret olduğunu, bunun da ziyade ve noksan kabul edeceğini söylemek istemiştir⁽¹⁵⁾. Çünkü tefekkür ve bir takım ilmi delillerin takviyesi ile tasdik artmış olur.

11. Aynı yerler.

12. el-Buhârî, Sahîh, c.I, s. 11.

13. Aynı yer.

14. el-'Aynî, 'Umdetu'l-Kârî, c.I, s. 115.

15. Aynı yer.

Yine İ. el-Buhârî, İbn Ömer'in "Kul, göğsün (kalbin) de iz bırakan lüzumsuz meşgaleleri terk etmedikçe takvanın hakikatine ulaşamaz"⁽¹⁶⁾ kavlini imanın ziyade ve noksan kabul edebileceğini teyid için zikretmektedir. Bu sözde geçen "takvanın hakikatı", imanın hakikatı" manasında alınmıştır⁽¹⁷⁾. Şu halde bu söz, bazı mü'minlerin imanın künhüne ulaştıklarını göstermektedir⁽¹⁸⁾.

Buhârî, Mücâhid'in XLII. sürenin 13. ayetine aid yaptığı "o size (sana vahyettik ey Muhammed!) Nuh'a emrettiği tek dini, apaçık beyan etti." tefsiri ile, İbn Abbas'ın V. sürenin 48. ayetine dair yaptığı "Her birimiz için bir kanun verdik ve bir yol açtık". tefsiriyle Kur'an ve Sünnetin delillerinin imânın artıp eksileceğine muzâharet ettiğini söylemektedir⁽¹⁹⁾.

Diğer taraftan Buhârî, yukarıda imanın tarifini verdikten sonra imanın artması ve eksilmesiyle ilgili yaptığı genel açıklamalardan başka, "imanın artması ve eksilmesi bâbı" diye özel bir başlık altında da bu konuyu ele almaktadır. Bu başlıkta daha önce verdiği "Biz de onların hidâyetini artırmıştık" (XVIII/13); "Mü'minleri iman artsin" (LXXIV/31) ayetlerini tekrar zikrettikten sonra "Ey Mü'minler, size dininizi işte bugün ikmâl ettim" (V/3) ayetini ilâve etmiştir⁽²⁰⁾. Buhârî, bu ayetin peşinden şöyle diyor: "Şu halde bir kimse bu kemâlden bir şey terk ederse, o eksik olmaktadır."⁽²¹⁾. Böylece Müellifimiz, bu ayetlerle ve açıklamasıyla, imanın dinin ahkâmının yerine getirilmesiyle kemâle ereceğini ve ziyadeleşeceğini, herhangi bir amelin terkiyle eksileceğini ispatlamaya çalışmaktadır. Bu görüşü teyid için şu hadis-i şerifleri nakletmektedir. "Enes (R.A.)'den: Şöyle demiştir. Nebiyy-i Muhterem (S.A.) buyurdu ki: Lâ ilâhe illâllâh deyip de kalbinde bir arpa ağırlığında hayır (yani imân) bulunan kimse, Cehennem'den çıkacaktır. Lâ ilâhe illâllâh deyip de kalbinde bir buğday ağırlığında hayır (yani iman) bulunan kimse Cehennem'den çıkacaktır. Lâ İlâhe illâllâh deyip de kalbinde bir zerre ağırlığıncaya hayır (yani iman) bulunan kimse Cehennem'den çıkacaktır."⁽²²⁾. İmâm el-Buhârî, bu hadis-i şerifle imanın ziyade ve noksan kabul edeceğine istidlâl etmektedir. Çünkü bu arpa ağırlığı, bir buğday ağırlığından, o da bir zerre ağırlığından büyüktür. Böylece tasdik, ameller sayesinde kemâle erer⁽²³⁾.

16. el-Buhârî, Sahîhu'l-Buhârî, c.I, s.11.

17. el-Kirmânî,el-Buhârî Bişerhi'l-Kirmânî,c.I, s.75; el-'Aynî, 'Umdetu'l-Kârî, c.I, s. 116.

18. Aynı yer.

19. el-Kirmânî, el-Buhârî Şerhi'l-Kirmânî, c.I, s. 75.

20. el-Buhârî, Sahîhü'l-Buhârî, c.I, s.17.

21. Aynı yer.

22. Aynı yer; ez-Zebîdî, Sahîh-i Buhârî Muhtasar'ı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, Mütercimi: Ahmed Naim, İkinci Baskı, Ankara, 1957, c.I, s. 52.

23. el-'Aynî, 'Umdetu'l-Kârî, c.I, s. 260-261.

Büyük hadis âlimimiz, şu haberi de dinin rükünleriyle kemâle erdiğini göstermek için nakletmektedir: "Ömer b. el-Hattâb (R.A.'a dair Tânk b. Şihâb) den: Şöyle demiştir: Tâife-i Yehûddan bir kimse ona: "Yâ Emire'l-Mü'minîn, sizin kitabınızda okumakta olduğunuz bir ayet var ki biz Yahudilere nâzil olmuş olaydı yemv—i nüzûlüne bayram ederdik." demiş. (Ömer radiyallâhu anh): "Hangi âyettir o?" diye sormuş. Yahûdî "Ey Mü'minler, size dininizi işte bugün ikmâl ettim. Üzerinizdeki nimetimi itmâm ettim ve (bütün edyân arasından) İslâm'ı size din (-i makbûl) olarak ayırdım." cevabını vermiş. (Bunun üzerine) Ömer (R.A.) demiş ki biz, bu Ayet-i Kerîme'nin nazil olduğu günü de yeri de (hakkıyla) biliyor (kıymetini takdir ediyor)uz. (Bu Ayet-i Kerime) Nebiyy-i Mükerrerme (S.A.V.)'e bir cuma günü Arefe'de (vakfede) kâim iken nâzil olmuştur⁽²⁴⁾.

Buraya kadar anlattıklarımıza bir göz atacak olursak, İmâm el-Buhârî hakkında şunları kaydedebiliriz:

a) Onun iman konusunu tetkikteki metodu şöyledir: o iman tarifini yaptıktan sonra, bu konudaki ayetleri zikretmekle daha sonra bunu, hadis-i şeriflerle, ashâbın ve tâbi'înin tefsirleriyle, açıklamalarıyla teyid etmektedir.

b) O, iman tarifinde selefin çoğunluğunun kabul ettiği tarifile mütabakat halindedir. Bilindiği üzere onlara göre iman, dil ile ikrâr, kalb ile tasdik, azâ ile ameldir. O artar ve eksilir⁽²⁵⁾.

Öte yandan imanı, dil ile ikrâr, kalb ile tasdikten ibaret kabul eden İmâm-ı Azam Ebû Hanife⁽²⁶⁾ et-Tahâvî(ölm. 321/933)⁽²⁷⁾ gibi selef âlimlerinden ayrılmaktadır.

24. el-Buhârî Sahîhü'l-Buhârî, c.I, s.18; ez-Zebîdî, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, Mütercimi: Ahmed Naim, c.I, s.53-54.

25. Ebu'l-Hasan el-Eş'ârî, Makâlâtü'l-İslâmiyyîn, Tahkik eden: Muhammed Mühyüddin 'Abdulhamid, Kahire, 1389/1969, c.I, s. 347; ez-Zebîdî, İthâfu's-Sâde... Beyrut, Ofset, ts., c.II, s. 254; es-Subkî, Tabakâtu's-Sâfhi'iyye, Mısır, 1964, c.I, s. 98 vd., et-Tafâzânî Şerhu'l-Makâsîd, c.II, s.173; Sadru'd-Din, Ali b. Ali b. Muhammed b. Ebi'l-'izzî el-Hanefî, Şerhu't-Tahâvî, er-Riyâd, 1396, h., s. 284; Ebu'l-Bekâ, el-Muhammed b. Ebi'l-'İzzî el-Hanefhi, Şerhu't-Tahâvî, er-Riyâd 1396 h., s.284; Ebu'l-Bekâ, el-Külliyât, s. 86; et-Tehânevî, Keşşâfu İstulâhâtü'l-Fünûn, c.I, s.96; el-Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, c.II, s.593.

26. Molla Hüseyin b. İskender el-Hanefî, el-Cevheretu'l-Munîfe fî Şerhi Vasiyyeti'l-İmâm el'Azam Ebî Hanîfe, Haydarâbâd, 1365 h., s. 76.

27. Sadru'd-din Ali b.Ali, Şerhu't-Tahâvî, s. 283 vd.